ТУРИЗАМ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА

Утицај безбједности на развој туризма

Прегледни рад

DOI 10.7251/DEFSR4319031J	UDK 338.48:615.83(497.11)	COBISS.RS-ID 8416280

Проф. др Драгомир Јовичић[1]

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Проф. др Милан Даничић

Факултет за правне и пословне студије – Нови Сад

Апстракт: туризам је у великом броју земаља одавно заузео значајно мјесто као привредна грана, а у неким земљама је у самом врху по обиму средстава која обезбјеђује у буџету. И у Србији у посљедњим деценијама туризам као привредна грана добија све већи значај, што се посебно односи на бањски туризам. Развој туризма са собом носи и повећан обим запослености у овој области. Да би се туризам могао развијати потребно је обезбиједити различите ресурсе, као што је путна инфраструктура, кадровска оспособљеност запослених у области туризма, изградња потребних смјештајних капацитета и још много тога. Свакако да би се туризам могао развијати неопходно је обезбиједити потребан ниво безбједности како у туристичким центрима, тако и у цијелој држави. Безбједносна функција је иначе једна од најважнијих функција државе, а у савременим условима је имајући у виду све бројније изворе и облике угрожавања

1 Аутор за кореспонденцију: проф. др Драгомир Јовичић, Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука, e-mail: dragomir.jovicic@fbn.unibl.org

безбједности, чини се да је у самом врху државних функција по свом значају. Неке државе у којима је туризам међу главним привредним гранама (као што је рецимо Египат) у циљу што већег нивоа безбједности туриста формирају специјализоване безбједносне службе, тзв. Туристичку полицију. Ово је свакако интересантно а чини се и потребно, пошто је утицај безбједности на развој туризма, а самим тим и на запошљавање у овој привредној грани, од посебне важности.

Кључне речи: туризам, безбједност, запошљавање, државне функције, привредни развој.

УВОД

Ријечи ‘’туриста” и ‘’туризам” улазе у употребу у другој половини 19. вијека у Енглеској, а неколико деценија касније и у Француској. У вријеме 19 вијека Енглези су много путовали у Француску и преко Француске што је свакако имало утицаја на прихватање тих ријечи у Француској. Према опште прихваћеном мишљењу туризам представља чин путовања у циљу рекреације, као и прибављање услуга ради остваривања тог циља. Сама ријеч ‘’туризам” потиче од енглеске ријечи ‘’*tour*”, што у преводу значи ‘’задовољство од путовања са задржавањем у различитим мјестима” (Унковић, 1988). Према ставу Свјетске туристичке организације, туриста је лице које путује најмање осамдесет километара од мјеста сталног боравка, а туризам је услужна индустрија која се састоји од већег броја различитих елемената. Ти елементи обухватају транспортне системе (ваздушне, жељезничке, путне, водене), затим услуге угоститељства што се односи на смјештај, храну, пиће, обиласке и неке друге сродне сервисе као што је рецимо банкарство, али свакако је поготово у савременим условима неизбјежна постала безбједност и сигурност. Најчешћи елементи су: одмор и релаксације, култура, авантура, нова и другачија искуства.

На конференцији ОУН из 1954. године прихваћена је дефиниција која сматра да је туриста лице које путује са сваким циљем, осим због зараде промјене сталног мјеста боравка, при трајању боравка ван свог мјеста боравка дуже од 24 часа, али не више од шест мјесеци.

Према том схватању, туристи су лица која путују у циљу службених путовања, конференција, конгреса, различитх сусрета, одмора, лијечења, учења, због породичних, религиозних и спортских разлога. Ова дефиниција туристе, потврђена је и на конференцији о туризму и екскурзијама која је одржана 1963. године у Риму.

Према прихваћеном мишљењу туризам обухвата скуп пословних организација, рада и државних агенција које врше кретање роба и услуга и држе средства за транспорт, програме и ресурсе за путовања и одморе. Туризам као дјелатност је у сталном нарастању, па се може дефинисати као скуп оних привредних и трговинских дјелатности које производе робе и услуге намијењене за стране и домаће туристе. Према томе, туристичка привреда укључује бројне активности међу којима се посебно препознају сљедеће: превоз путника, путничке агенције, услуге за смјештај и исхрану, одмор и забаву, произвођаче сувенира, умјетничких производа, владине организације за регулисање и надзор туристичке привреде итд.

Дакле, туризам је постао друштвена појава која карактерише нашу епоху, а посљедњих пола вијека обиљежава га динамичност и масовност. О томе јасно говори податак да је у свјетским туристичким кретањима током 2015. године остварено рекордних 1,2 милијарде међународних долазака, што је за 50 милиона више него у 2014. години. Ако се ови подаци упореде са онима из 1950. године када је остварено 25,3 милиона учесника у међународним путовањима, уочљиве су размјере прерастања туризма у масовну појаву. Туризам као привредна грана чини 10% светског БДП-а, а највећи потрошачи су кинески туристи, а иза њих слиједе амерички, па руски туристи. Да туризам покреће свјетску економију говоре и подаци да туризам представља 30% свјетског извоза услуга и 6% укупног извоза роба и услуга, а као извозна категорија у свијету се налази иза нафтне, хемијске и прехрамбене индустрије (Станић&Вујић, 2016).

Туризам је неспорно постао веома важна дјелатност у готово свим земљама свијета. Да би се он могао развијати и дати свима оно што се од ове дјелатности очекује, значи и кориснику услуга, али и даваоцу те услуге и друштву у цјелини, неопходно је да поред свих фактора који морају бити на потребном нивоу имамо и потребан

ниво безбједности. Повезаност економског развоја, па самим тим и туризма са безбједности није нова и неистражена релација на нивоу концепата безбједности и теорија безбједности. Међутим, актуелна безбједносна кретања и нови безбједносни ризици (тероризам, мигрантска криза итд.), захтијевају нови концепт реформе сектора безбједности смјештен у шири концепт друштвеног развоја, у чијој основи се налазе економија и економски раст, што се наравно односи и на туризам.

Са аспекта статистичког праћења туризма, он се може посматрати као домаћи туризам, улазни и излазни туризам. Домаћи туризам је таква врста туризма кад држављани једне државе иду на одмор или одређена туристичка путовања у неко друго мјесто у својој држави. А за разлику од домаћег туризма који се одвија у оквирима једне државе, улазни туризам подразумијева прихватање гостију из неке земље нпр. у Србију, док излазни туризам значи одлазак домаћих туриста изван своје државе. Сваки туриста који путује из своје земље у неку другу земљу може се истовремено сматрати као излазни или као улазни туриста, зависно од тога да ли се посматра из земље из које одлази или из оне у коју долази. У сваком случају, један од циљева свакe земље јесте да повећа број домаћих и страних госта, а смањи број одлазака у иностранство како би се повећали приходи од туризма, а смањили издаци.

ТУРИЗАМ КАО ПРИВРЕДНА ГРАНА

Туризам је одувијек дефинисан као једна комплексна дјелатност која има тенденцију константног просторног ширења, што је нарочито убрзано развојем комуникационих технологија и саобраћајних средстава. Осим што уклања све географске баријере, туризам утиче на пропустљивост државних граница, али и на развој цјелокупне привреде појединих региона. Перманентно омасовљавање туристичког промета чини један од основних печата савремене цивилизације, док туристичка кретања представљају саставни дио модерног живљења великог дијела популације. Туристичка потрошња, нарочито иностранa, прераста у моћан фактор међународних економских односа

и незамјењиву полугу развоја националних економија код великог броја земаља и региона (Гајић, 2009).

Дакле, туризам је снажно присутан у готово цијелом свијету у посљедњих стотињак година, а у посљедњим деценијама заузима све значајније мјесто у сфери остварења укупних прихода у буџетима великог броја држава. Значи, неспорно је да туризам постаје све значајнија грана привреде, а у доста земаља је у самом врху. Ово потврђује и чињеница да туризам као дјелатност утиче на отварање великог броја радних мјеста, те на тај начин доприноси рјешавању веома актуелног проблема незапослености. У протеклим деценијама (након завршетка другог свјетског рата) многе европске земље су значајна средства улагале управо у туризам пошто су управо у развоју туризма одређеног подручја препознале значајан простор за отварање радних мјеста у дјелатностима туристичке привреде, што се односи на смјештај, исхрану, саобраћај, као и дјелатностима које су посредно повезане са туризмом, као што су трговина, грађевинарство, пољопривреда и слично.

Да је туризам све важнија привредна грана говори нам и чињеница да се туризам често помиње као најзначајнији појединачни извор запослености у свијету и процјене су да туристичка привреда (која осим директне туристичке индустрије обухвата и повезане секторе као што су грађевинарство и финансије) обезбјеђује до 11% од глобалне запослености. Туризам се сматра индустријом која нуди најбоље могућности за економски раст и креирање запослености. Али не смије се занемарити чињеница да улога и допринос туризма запослености, а тиме и развоју, варира значајно према обиму, карактеру и степену развоја и релативне важности туристичке индустрије у појединачној земљи или дестинацији (Бошковић, 2009).

Разумије се да је позитиван утицај туризма на запосленост, као и остали позитивни економски ефекти туризма израженији код групе земаља које се истичу као значајне рецептивне туристичке земље. Примјера ради, у случају Малдива као познате туристичке дестинације веома је значајан допринос туризма запослености, што се види из податка да је у 2000. години проценат учешћа путовања и туристичке индустрије у укупној запослености износио 25,9%.

Или ако узмемо нама ближи примјер, Хрватску, учешће запослености у дјелатности, хотели и ресторани у укупној запослености је у 2005. години, на основу спроведеног анкетног истраживања о радној снази, износило 5,4%, док је тај проценат учешћа у истој години у Кипру износио 8,3%, у Малти 7,4%, у Шпанији 7,1, у Грчкој 6,9% итд. Такође је занимљив и податак да је у свијету на пружању туристичких услуга 1999. године било запослено око 120 милиона људи, од чега у Европској унији девет милиона људи (Визек, 2008). Супротно другим гранама привреде, туризам одржава висок степен потребе за радном снагом, а што се посебно манифестује на потреби за радном снагом у хотелијерству и угоститељству, па и малопродаји и јавном превозу. Овдје је карактеристично да се највећи дио ове радне снаге запошљава на одређено вријеме и они се ангажују као помоћ стално запосленима, нарочито у вријеме туристичке сезоне. Поред наведених области, туризам омогућава запошљавање лица разних образовних профила, од оних који непосредно пружају услуге, до оних који се баве развојним политикама у сфери туризма. Дакле, један број запослених се односи на директно запослене у сектору туризма, али истовремено је потребан један број запослених у већем броју који се не могу сматрати туристичким радницима, али су они свакако неопходни да би туризам као грана привреде могао несметано да функционише. То се односи између осталог и на раднике у сектору безбједности. Неспорно је да је у туристичким мјестима, у вријеме сезоне потребан већи број радника полиције како би безбједност туриста била на потребном нивоу. Ово је начин обезбјеђења безбједносних услова за успјешну реализацију туристичке сезоне који практикују све земље.

Туризам као привредна дјелатност добија све значајније мјесто у привреди, а карактеришу га поред директних и индиректни развојни утицаји на бројне друге гране. Из тога проистичу потешкоће код прецизнијег утврђивања његовог стварног доприноса привредном и друштвеном развоју. Приходи од туризма из године у годину се повећавају, па је туризам Војводине у претходне двије деценије дијелио судбину укупне привреде. Међутим, неадекватна валоризација природних и антропогених вриједности, лоша привредна структура, те инфраструктурна изградња успоравају раст туризма.

Туризам се најједноставније дефинише као дио националне економије која снабдијева туристе који посјећују локалитет изван мјеста сталног рада и боравка. Ова грана несумњиво доприноси економском развоју државе, али и разбијању негативне слике код иностраних туриста о Србији. Према подацима приходи од туризма у Србији у 1999. години износили су 17,9 милиона долара, а већ 2002. године око 77 милиона долара (Гајић, 2009).

Туризам је дјелатност која у основи нема производни карактер, али се јавља као веома значајан фактор формирања друштвеног производа и националног доходка. Ову важну функцију туризам обезбјеђује прометом страних туриста, преко кога се посредством девизне туристичке потрошње, врши директно преливање иностране акумулације у туристичке дестинације и привреду земаља које нуде одговарајуће услуге. У томе је суштинска предност иностраног туризма у односу на домаћи, који врши прерасподелу новчаних средстава унутар граница једне земље (Гајић, 2009).

Ако бисмо детаљно анализирали туризам и све његове врлине и мане, а и из овога што смо навели претходно, може се закључити да је туризам засигурно једна прелијепа грана привреде која не само да побољшава буџете привлачним дестинацијама широм свијета, него ствара и једну нову димензију у друштву, пошто и самим упознавањем туђих култура и природних богатстава човјек постаје комплетнија, па самим тим и боља личност.

Значи, у актуелном тренутку туризам је једна од најважнијих грана привреде, а ово из разлога што је туризам грана привреде која има неисцрпне могућности. Туризам се током времена развијао, а о томе најбоље говоре подаци да су међународни туристички доласци показали тренд раста на глобалном нивоу с 25 милона долазака 1950. године, на 278 милиона 1980. године, 674 милиона долазака у 2016. години. Такође су и међународни туристички приходи зарађени по дестинацијама широм свијета порасли са 2 милијарде америчких долара у 1950. години на 1.220 милијарди америчких долара у 2016. години. Старост неких свјетских дестинација само им увећава вриједност и значај, па оне добијају префикс популарних по различитим особинама, мање важно да ли по друштвеним или природним,

али оне ће и у будућности привлачити велике масе људи. Тако да је туризам међу најљепшим атракцијама које је измислио човјек, а уз то је и као што смо илустровали и све важнија грана привреде, са све већим могућностима и учешћем у пуњењу државних буџета.

ТУРИЗАМ У СРБИЈИ

Србија се географски налази у југоисточној и средњој Европи, на западу Балкана. Природно богатство Србије, чини се да не познају довољно ни сами Срби, а наша земља коју многи сматрају земљом контраста могла би своју будућност видјети у развоју огромног туристичког потенцијала. Преко 1000 изворишта термоминералних вода, представљају огромни бањски потенцијал, недовољно промовисан и искоришћен. Неукроћене планине, готово у потпуности неурбанизоване скривају се од очију свијета, водопади и ријеке, природни феномени, ендемске врсте и још мноштво тога, чека да на прави начин буде представљено и популарисано. До тада, Србија је понајвише позната по свом главном граду и ноћном проводу, док њена чаробна територија, чека свој тренутак како би заблистала и очарала туристе, како домаће тако и оне из иностранства. [2]

Главни град Србије Београд, центарје српске културе, образовања и науке. У њему се налазе два универзитета, Српска академија науке и уметности, Народна библиотека Србије, Народни музеј и Народно позориште. Свакако да је важно поменути и Београдски сајам, који је на годишњем нивоу домаћин око 40 међународних сајмова. На обали Саве, налази се и ‘’Сава центар” један од најмодернијих и најбоље опремљених конгресних центара у овом дијелу Европе, у којем се одржавају многи међународни и домаћи конгреси и сајмови.

Београдска тврђава, коју Београђани називају Калемегдан, је најстарији културно-историјски споменик Београда. Тврђава је стара 2.000 година, а налази се на самом ушћу Саве у Дунав. Бројне су дестинације туриста који посете Београд, али свакако да је

2 https://banjeusrbiji.com/turizam-u-srbiji/датум приступа страници, 10. 02. 2019. год.

незаобилазна боемска четврт – Скадарлија која се налази у самом центру Београда, поплочана калдрмом која у себи и данас носи дух неког старог Београда.

Осим Београда, градови са развијеним туризмом у Србији су Крагујевац, Ниш, Суботица, а међу њима предњачи Нови Сад, административни и културни центар Војводине, који је под српску управу дошао тек по окончању Првог свјетског рата. Иако до тада у саставу Аустроугарске, Нови Сад, кога су често називали и ‘’Српском Атином”, је мада под влашћу Беча, био више српски него аустроугарски град. Био је престоница културе Срба у Аустроугарској и центар националног српског покрета који је тежио прикључењу Србији. Данас је он живи музеј своје прошлости и модеран град аутентичног духа, туристима најпознатији по одржавању међународног музичког фестивала Егзита. [3] Огроман туристички потенцијал у Србији свакако јесте планински туризам, бањски туризам, зимски туризам, здравствени туризам, који су последњих година у успону по броју посјета и од страних и од домаћих туриста.

О трендовима раста у области туризма у Србији најбоље говоре подаци из Билтена – удружења за туризам, привредне коморе Србије из којих се види да је укупан број долазака туриста у Србију у 2016. години износио 2,8 милиона, што представља пораст од 13 одсто у односу на 2015. годину. Број домаћих туриста био је 1,5 милиона (што је пораст од 12,8 одсто), који су чинили 53,5 одсто укупних долазака, док је странаца било 1,3 милиона (што је пораст од 13.2 одсто). Највише туриста је долазило у градове Београд и Нови Сад, а затим слиједе планине и бањска мјеста. У градовима је забиљежен значајно већи број страних туриста у односу на домаће. Према овим подацима у 2016 години остварено је 7,5 милиона ноћења, што представља значајно повећање у односу на претходни период. Такође је интересантан и податак да је у 2016. години у Србији регистровано 72.186 запослених у дјелатностима туристичких услуга, што представља пораст од 3,7 одсто у односу на претходну годину (Билтен, удружење за туризам, 2017:8).

3 https://banjeusrbiji.com/turizam-u-srbiji/датум приступа страници, 10. 02. 2019. год.

Трендови раста у сфери туризма су настављени, па је тако Србију у 2017. години посјетило више од три милиона туриста, а приход од турзима је такође у константном порасту, па је у тој години износио око 1,2 милијарде евра. Наравно да се пред туристичке раднике стално поставља питање, шта још може да се уради како би се овај раст наставио? Позитивна је околност да Србија има веома повољне услове за развој оних видова туризма који ће према предвиђањима свјетске туристичке организације у будућности представљати доминантне правце кретања у међународним путовањима. Основу за то чине познати и већ афирмисани планински и бањско – здравствени центри, ријеке и друге знаменитости интересантне за туристичку валоризацију. Природну и културну баштину допуњују и бројни споменици културе, дио ових споменика уврштен је у свјетску културну баштину и под заштитом је УНЕСКО (Стари Рас са Сопоћанима, Студеница) као и традиционално гостопримство и богату и разноврсну трпезу са великим бројем препознатљивих националних специјалитета које презентују нашу богату културно-историјску баштину на међународном туристичком тржишту, као и бројне манифестације, попут Гуче и Егзита, које значајно доприносе афирмацији Србије. Квалитена ресурсна основа, уз адекватан степен развијености, очекиване трендове у међународним туристичким кретањима и адекватне промотивне активности треба да допринесу порасту (Станојевић, 2018).[4]

И поред великих туристичких потенцијала широм Србије још увијек се највећи број посјета односи на два највећа града. То се види из података о томе где туристи највише одсједају. Београд је неспорно први, а према подацима привредне коморе Србије у првих девет мјесеци прошле године, забиљежено је преко 653 хиљада долазака, од чега је 124,5 хиљада домаћих и преко 528 хиљда страних туриста. Дакле, то нам говори да је Београд главна дестинација за стране туристе, како због лакше доступности, тако и због садржаја које нуди, али свакако и због непознавања остатка наше туристичке понуде. После Београда, слиједи категорија ‘’остала туристичка мјеста” са преко

4 https://www.danas.rs/ekonomija/srbija-je-postala-turisticki-brend/, датум приступа, 10. 02. 2019. год.

462 хиљаде долазака, планинска мјеста са преко 416 хиљада долазака, бање са више од 390 хиљада и Нови Сад са скоро 115.000 долазака. Такође је занимљив и податак да је на свим овим локацијама осим Београда и Новог Сада, број домаћих гостију доминантан према званичним регистрованим подацима. [5]

БЕЗБИЈЕДНОСТ КАО ДРЖАВНА ФУНКЦИЈА

Још је Аристотел сматрао да је основни циљ функционисања државе остварење безбједности и благостања њеног становништва (Грчић, 2000). Он државу види као заједницу грађана који су добровољно уједињени ради срећног живота. Док је Платон заједницу сагледавао као вид идеалне државе, искључиво полазећи од става да она као цјелина, није настала ради појединца већ да појединац служи интересима цјелине. У сваком случају, у глобалном друштву, држава је примарна организација и као таква, располаже политичком, сувереном влашћу која је утемељена на монополу оружане моћи, уређује најважније друштвене односе и остварује специфичне функције.

Дакле, држава уређује заједнички живот људи. Доносећи правне акте, државна власт принудно усмјерава важне друштвене односе. У теорији се срећу различити ставови и по овом питању, али чини се потпуно прихватљивим став Душка Врбана који каже да је државни апарат организација посебне врсте која, прије свега, служи одржању мира и сигурности у политичкој заједници, располажући притом и средствима физичке принуде. То је основни циљ или сврха државе на који се, у модерно доба, надовезују и други циљеви који служе унапређивању материјалнога и духовнога благостања друштва. Да би се ти циљеви спровели у животу, распоређују се у разноврсне послове које обављају различити државни органи (Јовичић, 2018).

Иако постоје различита гледишта о функцијама државе, сви се слажу да је једна од најзначајнијих државноправних функција управо функција заштите друштвеног мира и сигурности, тј. спречавања унутрашњег рата међу друштвеним групама и самовољног угрожавања

5 http://www.pks.rs/PrivredaSrbije.aspx?id=18,датум приступа, 07. 02. 2019. год.

живота и тијела, имовине, трговине, породице, слободе кретања међу појединцима (дакле и туризма као све присутније привредне активности) и др. Ова државноправна функција ће тек са модерним либералним и социјалним демократијама прерасти у један од најважнијих задатака државноправних поредака: у законску, судску и управну заштиту бројних личних, политичких, радних, имовинских, вјерских, етничких, културних и других права и слобода човјека и грађанина – и то не само против приватних повреда, већ и посебно против повреда тих права и слобода од стране саме државне власти (Савић, 2005).

Значи можемо констатовати да је брига за безбједност главни предмет дјелотворности државе. И поред тога, држава ради унапређења и одржања безбједности не смије покушавати да дејствује на морал и карактер нације. Држава, може и треба да захвата само оне радње које непосредно и директно задиру у туђе право, да одлучује само о спорноме праву, да успоставља повријеђено право и кажњава повредиоце, а све то путем својих специјализованих органа. Због тога је веома битно одредити и сам обим појма безбједности, чему ћемо посветити посебну пажњу усљедећем дијелу овог рада. Управо из тог разлога сигурнима се могу сматрати само они грађани у држави кад њих у вршењу права која им припадају, било да се она тичу њихове личности или њихове својине, не ометају страна мијешања.Природно је да сваки човјек тежи таквом стању у друштву да га у вршењу његових права нико не омета.

Они чија се безбједност мора одржати јесу, на једној страни, сви грађани у потпуној једнакости, а на другој страни сама држава. Из овога се може закључити да се не може говорити о безбиједности државе ако њени грађани нису безбиједни, нити се може говорити о безбједности грађана ако држави прете одређене врсте угрожавања, односно ако држава није безбједна. Овдје је занимљиво поменути разматрања њемачког теоретичара Хумболта који у својим разматрањима чија је безбједност битнија, државе или појединаца, истиче да држава не би требало да може да захтева безбједност ни за шта друго до за власт која јој је дата и за имовину која јој је призната. Такође, у погледу своје безбједности држава не може да ограничава радње којима грађани, не вријеђајући право, њој ускраћују себе

или своју својину. Односно, држава за одржање безбједности грађана не може нужно да укида њихову слободу, јер тиме укида и њихову безбједност. Безбједност, према томе, могу да ремете или радње које задиру у туђе право, или оне од чијих се посљедица само тога треба плашити (Хумболт, 1991).

Богољуб Милосављевић наглашава да је „одржавање, односно остваривање унутрашње и спољашње безбједности једна од најважнијих функција сваке државе, те да за те сврхе држава располаже одређеним снагама безбједности, и то: војском, полицијом, службама безбједности (прецизније: безбједносно-обавјештајним службама), као и другим организацијама“ (Милосављевић, 2011).Нису ријетка ни мишљења према којима је „безбједносна функција повезана са активностима државе на очувању суверенитета и територијалног интегритета, са борбом против криминала, и у неким земљама са репресијом“ (Грчић, 2000).Из свега наведеног произилази да безбједност представља једну од основних државних функција. То значи, да је остваривање безбједности путем државних дјелатности кроз активност специјализованих државних органа једна од основних функција државе, која подразумијева вршење безбједносних дјелатности ради заштите усвојених вриједности. Безбједносна функција се остварује реализовањем безбједносне политике или стратегије одређене државе, а обухвата и контролу опасности по усвојене вриједности, тј. контролу савремених изазова, ризика и пријетњи безбједности. Свакако да је за успјешно остваривање безбједности неопходно остваривање и других функција државе (функција осигурања егзистенције државе и друштва, класна функција, функција мира, функција остварења слободе, функција обезбјеђења социјалне сигурности, функција сарадње и интеграције (Јовичић, 2018) и друге).

ПОЈАМ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Опште је познато, да је безбједност настала и развијала се као и живи свијет, односно човјек.Човјек је увијек имао своју основну преокупацију, а то је како опстати (преживјети), како се развијати и како обезбједити наставак своје врсте. Много година касније, безбједност

се проширила на безбједност читаве друштвене заједнице, односно државе, њене грађане, материјална добра, биљни и животињски свијет, тако да данашње схватање безбједности мора бити много шири појам. Безбједност је данас услов економског опстанка, раста и одрживог развоја. Једноставно, то је насушна потреба сваког људског, природног, животињског и техничког бића (Даничић & Пилиповић, 2015.).

Безбједност је веома широка област и различите групе различито се и односе према њој. Али, без обзира на начин на који се односе различите категорије заинтересованих субјеката према овом важном питању, чињеница је да је безбједност од настанка људског друштва до данашњег дана била присутна у друштвеном животу, те је сасвим сигурно основна људска потреба. Дакле, нема припадника ниједне друштвене групе нити организације који није заинетресован за стање заштићености своје личне сигурности, али, наравно, и своје имовине.

Безбједност је значи, основна потреба друштва у цјелини и сваког од нас појединачно, без обзира на било коју различитост. Безбједност није све у нашим животима, пошто је за остварење потребног квалитета живљења потребна широка лепеза различитих садржаја, али засигурно се може рећи да без безбједности све постаје ништа (Јовичић, 2011). Садржај појма безбједности није лако одредити, прије свега из разлога што има више значења у теорији, законодавству и свакодневној пракси. Појам безбједности је један од најчешће коришћених појмова у савременим условима уз још неке појмове као што су: глобализација, транзиција, тероризам и сл. Ово нам говори да је безбједност у савременим условима по свом значају достигла пуну кулминацију и у сфери је интересовања свих категорија у друштву. То се види и из податка да је недавним истраживањем утврђено да термин безбједност представља један од најкориштенијих термина на интернет претраживачима. Па се тако ријеч безбједност на интернету користи много више од ријечи политика, рат, мир или бог.

Ријетки су појмови који се могу схватити на тако различите начине као што је појам безбједности. Најшире посматрано, под изразом безбједност подразумијева се стање у коме држави или грађанима као појединцима не пријети никаква опасност. Значи, то је стање у

коме је неко (држава, грађани, њихова имовина и сл.) обезбијеђен од било какве опасности. Сходно томе, може се констатовати да је човјек обезбијеђен од опасности ако није изложен угрожавању и повређивању његов физички интегритет, његова приватност, његова основна права и слободе, а нарочито право својине, што се односи и на заштићеност његове имовине од отуђења, уништења или оштећења. Супротно томе, човјек је безбједан ако није изложен било каквој опасности, односно ако су од угрожавања заштићена његова основна права и својства која су поменута (Јовичић & Шетка, 2018).

Када говоримо о безбједности, онда треба нагласити да она није природна, него цивилизацијска чињеница, и то присутна од почетка постојања организованих друштава. Овоме у прилог јасно говори и чињеница да је још Аристотел као основни циљ функционисања државе одредио остварење безбједности и благостања свог становништва (Стајић, 2003). Кроз укупан досадашњи историјски развој показало се да нема апсолутне безбједности, те да држава ма колико била снажна не може да оствари апсолутно благостање, али онаје кроз примјену физичке силе коју је повјерила прије свих полицији постала најлегитимисанија да кроз дјелатност својих институција брине о укупној безбједности.

Према томе безбједност државе је стање заштићености државе од опасности, односно од угрожавања и повређивања основних елемената државе, што се односи прије свега на државну територију, становништво и државну власт, те на правни поредак у цјелини. Ако је стање заштићености свих ових елемната државе добро, онда можемо сматрати да је и укупно стање безбједности државе на потребном нивоу, тј. да је добро. Безбједност појединих елемената државе може се само условно посматрати, пошто се безбједност државе практично огледа у њеној укупности (Јовичић & Шетка, 2018).

Ако нема потребног нивоа безбједности, онда нема ни индивидуалне људске слободе, што не даје за право човјеку да сам себи, независно од државе, обезбиједи задовољавајућу безбједност. Значи, ако се неко мијеша у туђе ствари, при чему крши прописе, онда је неопходно да држава преко својих органа предузме дјелатност на спречавању таквих радњи како би остварила потребан ниво безбједности. То је

свакако потреба свих грађана, а задатак државе је да то омогући као један од основних друштвених циљева. Ово је сигурно разлог што се безбједност данас више него икада уређује правним прописима државе (Јовичић & Шетка, 2018).

Значи безбједност се не може остварити без ограничавања одређених слобода, односно понашања, али при томе треба имати на уму да држава и онда када ограничава одређена понашања грађанина, ограничава их у интересу и његове безбједности. Безбједност се, дакле, може посматрати са различитих аспеката, те из тога произилази да не постоји једна универзална дефиниција безбједности. Међу дефиницијама безбједности бројних аутора, чини се веома прихватљивом она коју је дао СлободанМилетић, а он безбједност дефинише као ‘‘правно уређиваним и обезбеђиваним друштвеним односима успостављено, одржавано и унапређивано стање у држави које омогућава ефективну заштићеност државе и грађана који у њој живе од свих (спољашњих и унутрашњих) противправних аката (активности) којима се угрожава уставни поредак, сувереност, независност и територијална целокупност државе, рад државних органа, обављање привредних и друштвених делатности и остваривање слобода, права и дужности човека и грађанина” (Милетић, 2003).

Суштина безбједности јесте да друштво преко ње остварује одређени циљ, који се, превасходно, састоји у заштити сопственог опстанка и прогресивног развитка у складу са могућностима. Функција безбједности је данас много шира, јер дјелатност органа безбједности подразумијева и одређену делатност друштвених субјеката којима бављење пословима безбједности није примаран задатак. На тај начин превазиђено је гледање да се заштитна функција остварује само преко субјеката безбједности , чиме је извршено издвајање функције безбједности као самосталне функције и њена идентификација са заштитном функцијом у цјелини (Даничић & Пилиповић, 2015).

Савремени системи безбједности организовани су с циљем заштите виталних вриједности друштва. У виталне вриједности друштва, поготово у савременим условима, свакако спада слободно одвијање привредне дјелатности. Туризам је као што смо претходно видјели све присутнија привредна активност, односно грана, која у

неким земљама заузима кључно место у остваривању националног дохотка. Према неким подацима и у Србији је трећа грана привреде по учешћу о остваривању бруто друштвеног дохотка.

УТИЦАЈ БЕЗБЈЕДНОСТИ НА РАЗВОЈ ТУРИЗМА

Од стања безбједности зависе све друштвене дјелатности, па наравно и туризам као дјелатност која је све присутнија и развијенија у цијелом свијету. Управо зато је функција планирања безбједности у туризму једна од основних и почетних функција у укупном систему процесних функција савременог управљања у туризму. Имајући у виду актуелно стање безбиедности у свијету, процес планирања у последњим годинама се увелико своди на кризно управљање с циљем превентивне дјелатности као основних компоненти безбједности у туризму. Све више се избор туристичке дестинације заснива на информацијама о безбједности и безбједносној ситуацију на конкретном простору.

Облици и извори угрожавања безбједности туриста су разноврсни. Како се развија туризам тако се појављују и нови облици угрожавања безбједности туриста. Разумије се да све државе, а поготово оне које имају развијен туризам улажу велике напоре у активности које ће омогућити да се туристи осећају безбједно. Највидљивији облик угрожавања безбједности туриста свакако је криминал. Криминал је негативна појава која егзистира и развија се упоредо са настанком и развојем друштва. Он угрожава све грађане, па наравно и туристе. Туристи су чак посебна категорија која је на мети једног броја професионалних извршилаца кривичнх дјела који свој фокус дјеловања усмеравају управо на популацију туриста. Стога туристи морају бити на опрезу када је ријеч о криминалу како не би постали жртве истога. Примјера ради неке земље су познате по организованом криминалу, спадају у врло опасне дестинације, те не треба подцијенити упозорења која издају државе о стању криминала и режиму понашања у случају одласка у такве земље. Свјеж примјер за то јесте Аргентина 2014. године која је тада прогласила ванредно стање

због пораста криминала. [6] Постоји више врста криминала, а неки од њих који имају утицај на кретање туристичких долазака су крађе, тешке крађе, отмице, силовања, убиства, преваре итд.

Наравно да је потребно имати информације о трендовима криминалитета, као и заинтересованост јавности за стање криминалитета како би се боље разумеле последице за туризам, али и за цијело друштво, те како би се могле пројектовати и предузимати превентивне мјере за смањење опасности од криминала. Као што држава путем својих специјализованих органа (прије свега полиције) прати стање и кретање криминалитета и проучава и усавршава методе супротстављања новим појавним облицима криминалитета, тако и извршиоци кривичних дјела (криминалне организације) прате стање у сферама свог интересовања и према актуелном стању усмјеравају своју активност. С повећаним бројем доласка туриста повећава се и број извршилаца кривичних дјела (лопова и крадљиваца), који као мету напада препознају туристе. Велики број крађа догађа се на плажама, паркиралиштима, хотелима, апартманима и друим мјестима на које су усмјерени туристи.

Поред крађа, туристи су неријетко жртве и других врста кривичних дјела. Тако нису ријетке ситуације да се над туристима врше и кривична дјела силовања, убиства, отимице итд. Подаци из неколико посљедњих година говоре да многе туристичке дестинације могу бити врло опасне за жене, пошто су оне често на мети локалних мушкараца и пријети им опасност од силовања. Зато оне морају бити на посебном опрезу и са потребном озбиљности прихватати упозорења која добију. Има дестинација у којима се не препоручује да жене саме ходају, а нарочито у вечерњим сатима (Египат, Индија итд.). Према испитивању индијске трговинске коморе, Индија је 2013. године забиљежила велики пад туристичких долазака, тачније 25%, док је број туристкиња од јануара до марта 2013. године забиљжио пад од 35%. Разлог томе је групно силовање једне младе Индијке које је шокирало локалну, али и свјетску јавност. Поред локалних

6 https://www.google.com/search?q=vanrednos+stanje+u+buenos+airesu+argentina&rlz=, датум приступа 15. 02. 2019. год.

дјевојака, угрожене су наравно и стране држављанке. Забиљежено је неколико случајева у којима су страдале туристикиње из развијених западних држава. Према наведеном испитивању забиљежено је 72% сторнирања путовања од понуђача туристичких услуга, а најчешће су то жене из Велике Британије, САД-а, Канаде, Аустралије. Туристи који откажу путовање у Индију путују у Малезију, Тајланд, Индонезију или Вијетнам. Тај тренд је и зато тежак ударац индијском туризму јер је вријеме од јануара до марта друга половица врхунца сезоне, 2012. је око 6,6 милиона туриста у Индији потрошило око 13 милијарди еура.[7]

Дакле, савремени туризам и безбједност су уско повезани. У актуелном тренутку безбједност представља један од најважнијих елемената при одабиру туристичке дестинације. Безбједност никада не може бити апсолутна, пошто су неке ситуације непредвидиве и ван су домашаја човјековог дјеловања, па је готово немогуће одбранити се против њих (рецимо елементарне непогоде). Али наравно нема апсолутне безбједности ни од угрожавања безбједности које је производ људског дјеловања. Тако данас, а нарочито у посљедњој деценији исламистички екстремисти представљају највећу опасност по безбједност уопште, па наравно и туриста. Ови екстремисти већ годинама мијењају свој начин дјеловања и организовања, али је средство њиховог дјеловања увијек тероризам. У Јужној Америци, где су као најопасније земље Мексико и Костарика, превладава друга врста тероризма, а то су отмице и уцене туриста и пословних људи. Терористичке пријетње постају саставни дио живота савременог доба и вјероватно ће још дуго представљати опасности. Неке земље, попут Јордана, постају колатералне жртве перцепције несигурности у регији. У Јордану се у посљедњих једанаест година није догодио нити један насилнички инцидент, али број долазака туриста из Европе је пао за 70% и то као последица лоших догађаја који су погодили Северну Африку. [8]

7 http://www.dw.com/hr/zbogslu%C4%8Dajeva-silovanja-turisti-ne-idu-u-indiju/a-16717210, датум приступа, 08. 02. 2019. год.

8 http://hrturizam.hr/itb-turizam-i-sigurnost, датум приступа, 14. 02. 2019. год.

Важно је бити свјестан чињенице да савремени туриста не купује само смјештај, робу или услугу, него купује искуство и доживљај. Осјећај несигурности или незаштићености није угодан доживљај, односно производ. Према америчком психологу Абрахаму Маслову, потреба за безбједношћу се налази на другом месту у хијерархији људских потреба, одмах након физиолошких потреба. У случају да се безбједност занемари, то ће резултирати ненадокнадивим (људским) и маркетиншким штетама. Повећана безбједност не утиче само на туристе, него и на квалитет живота локалног становништва, унапрјеђује се конкурентност дестинације. Туристичка дестинација може створити добру репутацију и слику на тржишту која може нестати у трену. Најчешће се слика дестинације нарушава због неког догађаја који је нарушио безбједност тог подручја. У претходно поменутом случају Индије, где је забиљежен пад долазака жена од 35% због учесталог силовања, па су путовања преусмјерена на земље попут Тајланда, Малезије, Вијетнама. То јасно говори како се недовољна сигурност негативно одразила на туризам у Индији.

Дакле, савремени изазови безбједности сасвим јасно потврђују тезу да је данашњи свијет постао мјесто опасно за живљење. Унаточ свих оних оптимистичких најава о крају историје и наступању једног новог доба у коме ће универзалне вриједности превладати, стварајући на тај начин плодно тло за мирнији развој односа међу државама, то се ипак није догодило. Данашњи свијет је подјељенији него у време биполарног односа великих сила; није настао неки облик полицентричног свјетског поретка, а нестабилности на разним крајевима планете потврђују флуидност процеса. Самим тим и свјетски поредак не може се више схватити као неко стање које би се надовезало на начела и постигнућа Вестфалског мира, а још мање као организовани систем односа који прихваћају све, или бар голема већина држава.

Дилеме између глобалног и парцијалног, све више се сукобљавају, како на економској тако и на политичкој сцени. Иако се чинило да је та дилема већ ријешена и да је процес глобализације апсолвирао велик дио питања о томе како мора изгледати будућност свијета, то се ипак још није постигло. Економско-финансијска криза, тероризам и велик вал избјеглица који је нахрупио у Европу, главни

су чинитељи који су довели до те нове ренационализације и све јачег увјерења да је национална држава гарант безбједности, стабилности и просперитета (Вукадиновић, 2017) .

Потпуно је јасно да је за развој туризма неопходан безбједан амбијент. Уколико безбједност није на потребном нивоу, а на жалост свједоци смо тога у бројним државама, то веома негативно утиче на број туристичких долазака, а самим тим и на укупан просперитет. Међу бројним облицима и изворима угрожавања безбједности, данас је тероризам најактуелнији безбједносни проблем, који свакако веома негативно утиче и на туризам.

ТЕРОРИЗАМ КАО БЕЗБЈЕДНОСНА ПРЕТЊА ПО ТУРИСТЕ

Сама ријеч ‘‘тероризам” потиче од латинске ријечи ‘‘*terror*” што значи интензиван страх, ужас. Такође своје коријене има и у француској ријечи ‘‘*terrere*” што значи сијање страха, и представља метод планиране и систематске употребе насиља с циљем развијања страха, а ради постизања прије свега политичких циљева. У најширем смислу, под тероризам се може подвести акција насиља, која се примјењује из политичких разлога, а ради застрашивања и бескрупулозног сламања отпора онога према коме се таква активност врши. Свакако треба имати на уму да сваки облик насиља није тероризам, а то је важно због разликовања тероризма од грађанског рата, као и других оружаних активности (герилског рата). Тероризам је, као вид индивидуалног, нелегитимног, нелегалног и неинституционалног насиља уперен против неке државе, односно против одређених институција неког друштва, и тероризам обухвата интенцију испољавања рјеђе над стварним и потенцијалним политичким противницима, а чешће над представницима система и невиним жртвама (Симеуновић, 2009).

Као што смо претходно констатовали, је постао глобални феномен, а туристи и туристичке дестинације једна од омиљених мета терористичких и других група због своје медијске атрактивности, привредног, а посредно и политичког значаја и симболичког значења. Поред тога све учесталији напади на туристичке објекте и инфраструктуру показују помјерање ка ‘‘меким метама” (пословнице, хотели,

урбани центри, туристички комплекси и објекти), и због тога што су раније мете ‘‘ојачане” и теже доступне. Осим што су потврдили да је тероризам највећа пријетња економској стабилности, регионалном миру и сигурности, терористички напади у Њујорку од 11. септембра 2001. године показали су блиску повезаност тероризма, економије и туризма (Кековић & Кешетовић, 2011).

Терористички напади, иако политички мотивисани, не могу се окарактерисати као политичке кризе. Терористички напади су догађаји који се јављају изненада, кратко трају и одмах привлаче пажњу јавности. Политичке кризе, с друге стране, одликују се тиме да, чак иако немају увијек исти степен пажње медија, имају продужен негативан ефекат на путовања у погођена подручја, и могу створити трајне препреке међународном туризму. Тероризам угоржава читаво човјечанство. Кад је у питању туризам, на мети су транспортни системи (водени, копнени, ваздушни), хотелско – угоститељски капацитети, конгреси, фестивали, карневали, спортске приредбе, итд. Циљ је наношење материјалне штете и људске жртве (Милићевић & Ерваћанин, 2011:56.).

Утицај терористичких напада у зависности од метода, може имати директне или индиректне посљедице по туристички систем. У правилу праве мете нису директне жртве, несрећни туристи, већ су то Влада и политички поредак. Веза између криминала, насилног тероризма и туризма могу се различито схватити и класификовати. Ово се углавном креће од туристе као случајне жртве, до екстремних случајева терористичких напада против туриста или туристичких капацитета. Дакле, насиље се схвата као порука, која своју снагу добија кроз медијско саопштавање и на тај начин производи пројектовану штету и за туризам као дјелатност.

Европа је протеклих година (поготово 2015.) у страху од тероризма. Наравно да је страх утицао и на туризам, што је резултирало тиме да за неке дестинације има све мање занимања, истовремено за неке друге има све више заинтересованих туриста. Европски лидери су се ујединили у настојању да стабилизују стање и побиједе овај најактуелнији безбједносни проблем. Међутим, и поред евидентне заједничке активности на плану борбе против тероризма, страх

у Европи се још увијек осјећа иако у протеклих неколико година није било већих терористичких активности ни у Европи, а значајно је смањен број ових напада и у раније пожељним туристичким дестинацијама. Тако је према наводима удружења британских туристичких агенција, пошто се љубитељи сунца желе осјећати сигурно, у 2016. години дошло до смањења путовања у Тунис за 90%, у Египат за 70%, а у Турску након покушаја пуча за 30%. Дакле, безбједносна ситуација је утицала на то да се драстично промијени начин на који људи бирају дестинације. Па тако не желе путовати у источни Медитеран (Турска, Египат, Тунис итд.), радије се одлучују за неке друге дестинације у којима постоји потребан ниво сигурности.

О томе да је тероризам имао изузетно негативан утицај на стање у туризму најбоље говоре натписи у медијима који су прије само двије године најчешће наводили да се туристичка мапа свијета мијења муњевитом брзином. Теороризам је разлог што туристи почињу да заобилазе омиљене дестинације, а поред тероризма разлог за то су и епидемија и мигрантска криза. [9]

Неспорно је да безбједност има велику улогу у доношењу одлуке о избору дестинације на коју желе путовати туристи. Терористички напади су значајно утицали на пад путовања на неке сада небезбједне дестинације, али нису туристе потпуно одвратили од путовања, само су промијенили крајња одредишта. Значи, за кориснике туристичких услуга безбједност је постала кључни фактор.

ЗАКЉУЧАК

Туризам је данас у свему масовни друштвени феномен и појављује се као етаблирана потреба, потражња, тежња појединаца који припадају различитим друштвеним слојевима, етницитетима, расама и религијама. Ради се о феномену који се почео ширити с појавом индустријског друштва и који се и даље развија и шири, мијења и прилагођава зависно о друштвеним промјенама које се

9 https://www.kurir.rs/planeta/2129735/terorizam-upropastio-turizam-evo-koje-zemlje-gube-a-ko-profitira, датум приступа 14. 02. 2019. год.

збивају током времена, при чему намећу и властите компоненте (Шуран, 2016).

Туризам је неспорно и важна привредна грана, у једном броју земаља у самом врху по учешћу у пуњену буџета. Туризам се често помиње као најзначајнији појединачни извор запослености у свијету и процјене су да туристичка привреда (која осим директне туристичке индустрије обухвата и повезане секторе као што су грађевинарство и финансије) обезбјеђује до 11% од глобалне запослености. Туризам се сматра индустријом која нуди најбоље могућности за економски раст и кретање запослености. Међутим, улога и допринос туризма запослености, а тиме и развоју, варира значајно према обиму, карактеру и степену развоја и релативне важности туристичке индустрије у појединачној земљи или дестинацији (Бошковић, 2009).

Да би туризам остварио све ове позитивне ефекте као привредна дјелатност, прије свега је неопходно обезбједити потребну безбједност за одвијање овог комплетног процеса. При томе треба имати на уму да је важна безбједност свих грађана, а не само туриста, те да у том систему морају сви сарађивати. То значи да заједно морају радити запослени у туристичком сектору и остали субјекти безбједности, а на првом мјесту полиција. Значај туризма као привредне дјелатности захтијева од полиције да формира посебне специјализоване организационе јединице унутар своје структуре које ће се бавити само питањем безбједности туриста. Добар примјер за то јесте Египат у оквиру чије полиције постоји посебна служба која и носи назив ''туристичка полиција" и чија је дјелатност усмјерена само на пружање безбједносних услуга туристима и туризму као важној друштвеној дјелатности.

Дакле, важно је да се безбједносне службе (полиција прије свих) организују тако да су концентрисане прво на заштиту људи, заштиту локације или мјеста где се туристи налазе, није сувишно да се заштити и репутација одређене дестинације. Из предоченог у раду може се закључити да туризму и туристима пријете у актуелном тренутку два типа ризика. Први се односи на криминал који се огледа у крађама, отмицама, пријетњама преварама и другим кривичним дјелима, и други који се односи на тероризам и свега што тероризам

као најактуелнија безбједносна пријетња носи са собом.

Веома је важно да туристи имају осјећај безбједности, а то захтијева да се на вријеме препознају пријетње и опасности од стране надлежних субјеката, али и од стране грађана и укупне јавности. Туристи морају имати осјећај да се о њиховој безбједности брину сви, а то значи да полиција није једини субјект који води рачуна о сигурности туриста. О томе да ли су туристи безбједни морају да воде рачуна и они који продају туристичке услуге, те да имају блиску сарадњу са полицијом и свим другим субјектима који имају додира са туризмом.

Иако је у посљедњој деценији цијели свијет био изложен разним врстама напада и несигурности, могућности за путовања нису умањене. На сваком појединцу је да наравно у складу са својим финансијским могућностима и афинитетима одлучи која је дестинација за њега најбоља. У томе и Србија може имати своју шансу за значајним повећањем броја страних туриста, али свакако мора интензивно пратити стање безбједности и предузимати потребне мере да туристима пружи поред туристичке понуде и квалитетну услугу безбједности. Пошто је туризам у успону у Србији, можда је вријеме и да се размисли о формирању унутар МУП-а, и специјализоване организационе јединице која ће се бавити искључиво питањем безбједности туриста, како у путовању кроз Србију, тако и у самој дестинацији.

Rad primljen: 3. 4. 2019.
Rad prihvaćen: 15. 10. 2019.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бошковић Т., (2009). ‘’Туризам као фактор привредног развоја”, научно стручни часопис, Школа бизниса, Нови Сад,
2. Вукадиновић Р., (2017). Зборник ‘’Савремени изазови међународне безбедности”, ‘’Сувремени изазови сигурности и Америчко – Руски односи”., Нови Сад,
3. Визек М., (2008). *Анализа одреднице хрватског туристичког сектора*. Привредна кретања и економска политика,
4. Гајић Т., (2009). Зборник радова ‘’економика пољопривреде”, ‘’Карактеристике развоја и утицаја туризма на целокупну привреду Војводине”, Нови Сад,
5. Грчић М., (2000). *Политичка географија*. Београд,
6. Јовичић И. Д., (2011). *Јавна безбедност*. Бања Лука: Универзитет Синергија
7. Јовичић Д & Шетка Г. (2018). *Организација и надлежност полиције*. Бања Лука,
8. Јовичић И. Д., (2018). *Увод у право*. Нови Сад,
9. Кековић З. & Кешетовић Ж., (2011). *Туристичка привреда и ризик туризма*. Ниш,
10. Милетић С., (2003). *Полицијско право*. Београд,
11. Милосављевић Б., (2011). *Увод у теорију уставног права*. Београд,
12. Милићевић С.& Ервађанин В., (2016).зборник ‘’Туристичко пословање”, ‘’Утицај криза на развој туризма у свету”, Београд,
13. Савић С., (2005). *Основе права*. Бања Лука,
14. Симеуновић Д., (2009). *Тероризам*. Београд,
15. Стајић Љ., (2003). *Основи безбедности*. Београд,
16. Станић Миленко & Вујић Татјана, (2016).зборник радова универзитета Синергија Бијељина, ‘’Туризам као фактор економског развоја”, Бијељина,
17. Унковић С., (1988). *Економика туризма*. Београд,

18. Хумболт В. Ф. (1991). Идеје за покушај одређивања граница делотворности државе, Сремски Карловци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића,
19. Шуран Ф., (2016). *Слободно вријеме, путовање и туризам: социолошки приступ*. Бује.

Интернет и остали извори:

20. Билтен – Удружење за туризам, (2017). Београд,
21. https://banjeusrbiji.com/turizam-u-srbiji/ датум приступа страници, 10. 02. 2019. год.
22. https://www.danas.rs/ekonomija/srbija-je-postala-turisticki-brend/, датум приступа, 10. 02. 2019. год.
23. http://www.pks.rs/PrivredaSrbije.aspx?id=18, датум приступа, 07. 02. 2019. год.
24. https://www.google.com/search?q=vanrednos+stanje+u+buenos+aires u+argentina&rlz=, датум приступа 15. 02. 2019. год.
25. https://www.kurir.rs/planeta/2129735/terorizam-upropastio-turizam-evo-koje-zemlje-gube-a-ko-profitira, датум приступа 14. 02. 2019. год.